ГЛАСНИК 42

српског археолошког друштва 2026

Током 2021. и 2022. године Народни музеј Србије спровео је прва археолошка истраживања тврђаве Купиник у Срему, једне од најочуванијих средњовековних фортификација у Војводини, која се због, специфичне структуре и положаја сврстава у тзв. водене градове. Први пут се помиње у повељама угарског краља Жигмунда Луксембуршког, крајем 14. века, као „краљевски" град. Током 15. века додељиван је у посед српских деспота и великаша, да би постао и резиденција последњих деспота из лозе Бранковића, потомака деспота Ђурђа Бранковића. Откривене целине и покретни материјал указују на живот у граду у време столовања Бранковића, али не и током 14. столећа. Археолошки су потврђени историјски подаци о разарању тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд, праћеним великим пожаром у коме су урушене спратне конструкције куле са каљевим пећима. Унутар бедема утврђено је више нивоа коришћења и нивелација, као и то да – иако је Купиник изгубио значај војнопограничне тврђаве у одбрани јужних граница Угарске – живот овде није сасвим замро.

(Пећњаци из рушевинског слоја разарања тврђаве 1521. године; фото: Вељко Илић, Народни музеј Србије)

Емина Зечевић
Народни музеј Србије

In 2021 and 2022, the National Museum of Serbia conducted the first archaeological research at the fortress of Kupinik in Srem, one of the best-preserved Medieval fortifications in Vojvodina, classified as a so-called water town due to its specific structure and position. It was first mentioned in charters of the Hungarian king Sigismund of Luxembourg in the end of the 14th century as a "royal" town. During the 15th century, it was granted to Serbian despots and nobles, and became the residence of the last despots from the Branković family, descendants of despot Đurađ Branković. Discovered units and mobile material are indicative of the period of life in the city during the reign of the Branković family, but not during the 14th century. Archaeological evidence confirmed historical data about the destruction of the fortress in 1521 during the Ottoman campaign against Belgrade, followed by a great fire in which tower floor constructions collapsed, with ceramic stoves. Within the ramparts, several usage levels and levelling activities were registered, showing that – even though Kupinik lost its significance as a military-border fortress in the defence of Hungary's southern borders – life here did not completely die out.

(Stove tiles from the fortress from the debris layer destroyed in 1521; photo: Veljko Ilić, National Museum of Serbia)

Emina Zečević
National Museum of Serbia

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 42 2026

Београд Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд
Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић--Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Интердисциплинарни центар за археологију и еволуцију људског понашања, Универзитет Алгарве, Фаро), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд
За издавача: Адам Црнобрња
Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић
Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић
Графички дизајн: Кристијан Релић
Штампа: BiroGraf, Београд

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)
ISSN 3009-3503 (Online)
УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade
Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Interdisciplinary Center for Archaeology and Evolution of Human Behaviour – ICArEHB, University of Algarve, Faro), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia
For publisher: Adam Crnobrnja
Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović
Proof reading (English): Jelena Vitezović
Graphical design: Kristijan Relić
Printed by: BiroGraf, Belgrade

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.
The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2026 Belgrade

САДРЖАЈ
CONTENTS

РАСПРАВЕ
STUDIES

Б. Трипковић, Д. Булић, К. Пенезић, Ј. Вуковић, А. Трипковић, Р. Шошић-Клинџић: Шанац у Обровчинама код Дубља (Богатић), локалитет типа обровац – истраживање и резултати 7

B. Tripković, D. Bulić, K. Penezić, J. Vuković, A. Tripković, R. Šošić-Klindžić: Šanac at Obrovčine in Dublje, an Obrovac-type of site – excavation and results ... 30

Ј. Коледин, А. Путица: Метал у метал, прича без краја: симболичке праксе, трансформације и третман металних предмета у оставама касног бронзаног доба 33

J. Koledin, A. Putica: Metal into metal, an endless story: symbolic practices, transformations, and treatment of metal objects in Late Bronze Age hoards 50

P. Milojević, D. Milošević Jović: The Early Iron Age horizon at the site of Kafilerija, near Ćuprija 59

П. Милојевић, Даница Милошевић Јовић: Хоризонт раног гвозденог доба са локалитета Кафилерија код Ћуприје 76

С. Ј. Крстић: Алтернативни приступ интерпретацијама импортованих посуда из кнежевских гробова: примена антрополошких модела коменсалног гостопримства 81

S. J. Krstić: An alternative approach to interpretations of imported vessels from princely graves: application of anthropological models of commensal politics 100

M. Dimitrijević, J. Whitehouse: Roman aqueducts north of the palace complex at Glac near ancient *Sirmium*. Results of archaeological surveys 101

М. Димитријевић, Ц. Вајтхаус: Римски водоводи северно од комплекса палате на Глацу код античког Сирмијума. Резултати археолошких рекогносцирања 138

Д. С. Радисављевић, М. Б. Миловановић: Црква Свете Петке на Грабовачком брду код Трстеника и археолошка топографија њеног окружења 141

D. S. Radisavljević, M. B. Milovanović: The Church of St. Petka on Grabovačko Brdo near Trstenik and the archaeological topography of its surroundings 172

А. Ђукић: Рудник гвожђа у селу Ба код Љига 175
A. Đukić: Iron mine in the village of Ba near Ljig 200

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА
EXCAVATIONS AND SURVEYS

P. Milojević, M. Muminović Božić, D. Matović: Prehistoric sites on the right side of the Beli Timok valley in the Knjaževac region 203

П. Милојевић, М. Муминовић Божић, Д. Матовић: Праисторијски локалитети на десној долинској страни Белог Тимока у књажевачком крају 229

Д. Милановић, М. Антонијевић, М. Селаковић: Архитектонски остаци и карактер баденског насеља у Кленку код Шапца: Заштитна археолошка истраживања 2021–2022. године 237

D. Milanović, M. Antonijević, M. Selaković: Architectural remains and character of the Baden settlement in Klenak, near Šabac: Protective archaeological research 2021–2022 269

Т. Станковић Пештерац: Резултати систематског ископавања римске виле рустике на локалитету Врањ у Хртковцима 2008. године 271

T. Stanković Pešterac: Results of the systematic excavations of a Roman *villa rustica* at the site of Vranj in Hrtkovci in 2008 307

К. Дмитровић: Резултати археолошких истраживања на локалитету Двориште Музеја у Чачку 2024. године 309

K. Dmitrović: Results of archaeological excavations in the Courtyard of the National Museum Čačak in 2024 333

Е. Зечевић: Тврђава Купиник – резиденција сремских Бранковића у светлу првих археолошких истраживања 337

E. Zečević: The fortress of Kupinik – residence of the Branković family of Srem in the light of the first archaeological research 365

И. Кајтез, Т. Пушица: Средњовековни град Милешевац, прелиминарни резултати археолошких ископавања 2025. године 369

I. Kajtez, T. Pušica: Preliminary results of archaeological excavations of the medieval fortress of Mileševac in 2025 391

М. Васиљевић, М. Зековић: Археолошка истраживања средњовековне цркве – ротонде на локалитету Гувниште код Бача 2023. године 395

M. Vasiljević, M. Zeković: Archaeological research of the medieval church–rotunda at the site of Guvnište, near Bač, in 2023 420

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ
CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

E. Laflı: A Roman bronze statuette of Aphrodite Anadyomene from western Turkey 425

Е. Лафли: Римска бронзана статуета Афродите Анадиомене из западне Турске 435

М. Игњатовић: Бронзана укосница са главом у облику женског портрета из околине Старе Паланке, на Дунаву – контекстуална анализа 437

M. Ignjatović: Eine Haarnadel aus Bronze mit einem Kopf in Form eines Frauenporträts aus dem Gebiet von Stara Palanka an der Donau – Kontextanalyse 446

В. Вујадиновић, Ђ. Јеремић: : Опеке са жигом Друге делматске кохорте (*Cohors II milliaria Delmatarum*) из Чачка 449

V. Vujadinović, Đ. Jeremić: Bricks with the stamp of the Second Delmatian cohorts (*Cohors II milliaria Delmatarum*) from Čačak 461

ПРИКАЗИ
REVIEWS

К. Дмитровић: Критички осврт на докторску дисертацију „Археолошки локалитети као културно наслеђе и предмет истраживања. Наслеђе римског периода у урбаном ткиву Чачка" Марије Алексић Чеврљаковић 465

IN MEMORIAM

Звонимир Недељковић (1947–2026)
(Неда Мирковић Марић) 475

Жељко Јеж (1953–2026)
(Владимир Пецикоза) 479

ДОДАТАК
APPENDIX

Упутство ауторима 485
Guidelines for the authors 486

Уређивачка политика 487
Editorial policy 488

https://doi.org/10.18485/gsad.2026.42.13

СРЕДЊОВЕКОВНИ ГРАД МИЛЕШЕВАЦ, ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКИХ ИСКОПАВАЊА 2025. ГОДИНЕ

Ирина Кајтез
Републички завод за заштиту споменика културе
ORCID https://orcid.org/0009-0007-1203-1946
Тијана Пушица
Музеј у Пријепољу

e-mail: irina.kajtez@heritage.gov.rs
Оригинални научни рад
Примљено: 30. 4. 2026.
УДК: 904:623.1(497.11)"04/14"
Прихваћено: 28. 7. 2026.
902.2(497.11)"2025"

Апстракт: *Током 2025. године обављена су сондажна археолошка истраживања средњовековног града Милешевца. Том приликом истраживањима је делимично обухваћен простор Горњег града, део насеобинске целине утврђења одакле потиче и највећи део хронолошки осетљивог материјала, као и простор око улазне капије. У Горњем граду су стратиграфски подаци оскудни, док је у цитадели највероватније откривен део цистерне. Насеобински плато дао је нешто више хронолошких података према керамици која би се могла определити у позни средњи век и ново доба. На улазној зони је дефинисано три степеника, мада је већи део овог простора остао неистражен.*

Кључне речи: *Милешевац, утврђење, средњи век, ново доба, средње Полимље*

Милешевски крај обухвата широко подручје чију окосницу представља средње Полимље, простор од изразито повољног географског значаја. Захваљујући свом положају, ова област је представљала најкраћу и најпогоднију копнену везу између Медитерана и средње Европе, али и између западног дела Балканског полуострва и црноморског залеђа. Због таквог стратешког положаја, још од најранијих времена кроз овај простор пролазили су бројни важни путни правци. Они су током различитих историјских периода имали значајну улогу у друштвеном, економском и историјском развоју овог краја (Влаховић 2000, 7).

У непосредној близини Милешевца пролазио је значајан саобраћајни правац, део Дубровачког пута, који је повезивао Дубровник са унутрашњим деловима српских земаља и имао велики трговачки и економски значај још од античких времена (Petrović 2013, 270). Путни правац који је од Пријепоља водио ка Сјеници и Новом Пазару пролазио је уз Милешевац, што указује

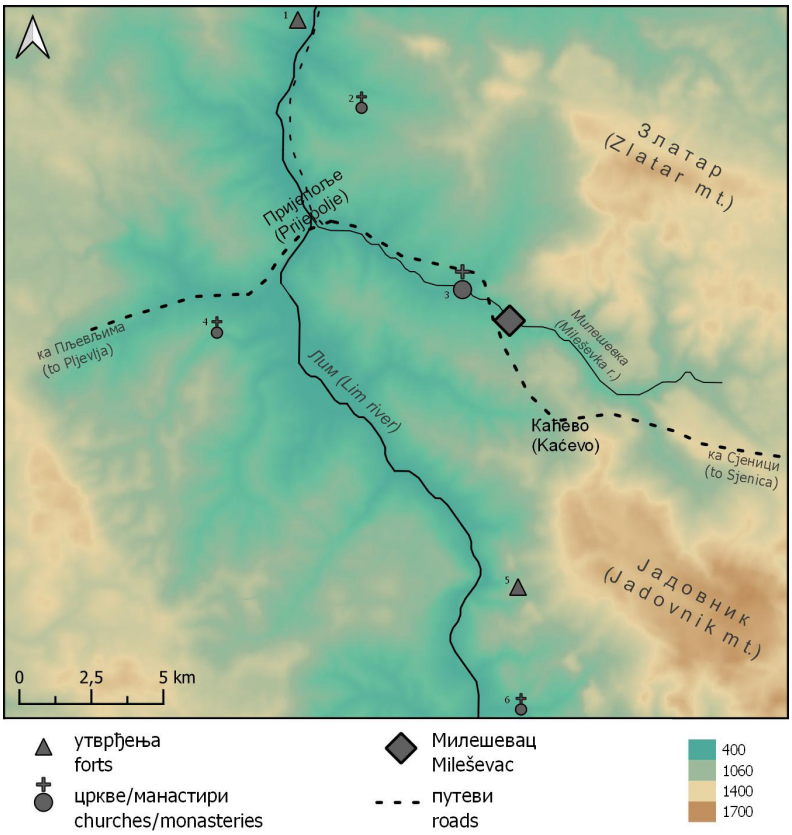

Сл. 1. Непосредна околина Милешевца: 1 – Ковин град, 2 – Црква у Дренови, 3 – Манастир Милешева, 4 – Манастир Пустиња, 5 – Водички град, 6 – Манастир Давидовица (карта: И. Кајтез)

Fig. 1. Immediate surroundings of Mileševac: 1 – fortress of Kovin Grad, 2 – Church in Drenova, 3 – Mileševa Monastery, 4 – Pustinja Monastery, 6 – fortress of Vodički Grad, 6 – Davidovica Monastery (map: I. Kajtez)

на његов важан стратешки положај и улогу у надзору комуникација (сл. 1). Данас је део ове средњовековне трасе сачуван од Беговог моста у селу Хисарџик, преко планинског превоја, у правцу села Каћево, у дужини од око шест километара (Бојовић 1985, 70, сл. 11; Томовић и Пушица 2009, 76–77).

Град са подграђем смештен је југоисточно од Пријепоља, на стрмој стени која се уздиже изнад улаза у клисуру реке Милешевке. Сачувани делови кула и зидина, које народ назива Јеринин град, налазе се узводно од манастира Милешеве, на левој обали реке, у засеоку Дуварине у оквиру села Хисарџик.

Средњовековни град Милешевац припадао је групи утврђења средњег Полимља која су крајем 14. и у првој половини 15. века била у поседу босанске властелинске породице Хранић-Косача (Ђорђевић 1980, 307). У писаним изворима први пут се помиње средином 15. века, у време херцега Стефана Косаче, под различитим називима: 1444. године као Милешевски кастел у области Црна Стена (Mileseuischi), 1448. као утврђење Милешевски (Milescheutsky), а 1454. као град Милешевски (Mileuschi), заједно са утврђењима и припадајућим добрима. Његова основна улога била је стратешка, контролисао је пут који води ка клисури, као и простор око манастира Милешеве. Од некадашњег подграђа данас су очувани само темељи објеката на мањој површини уз обалу реке Милешевке. Варош Милешева, позната и као Подградина са две махале, развила се у засеоку Дуварине, а помиње се у турском попису кадилука Пријепоље из 1572. године. Насеље је било смештено на падини између тврђаве и брдског села Хисарџик, изнад кога се уздизала стена са утврђењем (Томовић и Пушица 2009, 76; Чар Дрнда 1986, 113). У подграђу се налазила и црква Ружица са некрополом, делимично археолошки истражена, чија се изградња прелиминарно датује у 13. век (Гаврић 2011, 437). Време подизања утврђења није познато, док се хронолошко одређење цркве може индиректно везати и за подизање самог града у ранији период (Гаврић и Ковачевић 2013). Град је коначно пао под османску власт 1465. године, где мањи гарнизон остаје у њему до краја његовог трајања (Чар Дрнда 1986). У другој половини 19. века тврђава је у рушевинама, о чему сведочи Гиљфердинг (Гиљфердинг 1972, 265), а позната је и једна гравира објављена у *Срйским илуспрованим новинама* 1881. године која приказује напуштени Милешевац (Штампарија А. Пајевића 1881, 184).

Просторна структура утврђења

Милешевац спада у мала брдска утврђења заступљена посебно у западним српским земљама позног средњег века (Поповић 2004, 91). Како је конфигурација терена условила распоред бедема и целина утврђеног града, корисни простор је издељен на неколико мањих површина (сл. 2). Држећи се описа ранијих истраживача, називи просторних целина су у једној мери преузети према већ понуђеним поделама (Гаврић и Ковачевић 2013; Здравковић 1970, 25). На највишем делу стеновитог брега налази се Горњи град, који обухвата цитаделу са две куле (1 и 2) на самом врху, и нешто нижег простора са југозападне стране брањеног високом ескарпом. Горњи град је издуженог облика, дужине око 34 и ширине око 9 м, пружа се правцем северозапад–југоисток, а на крајевима затворен кулама. Ескарпа је поста-

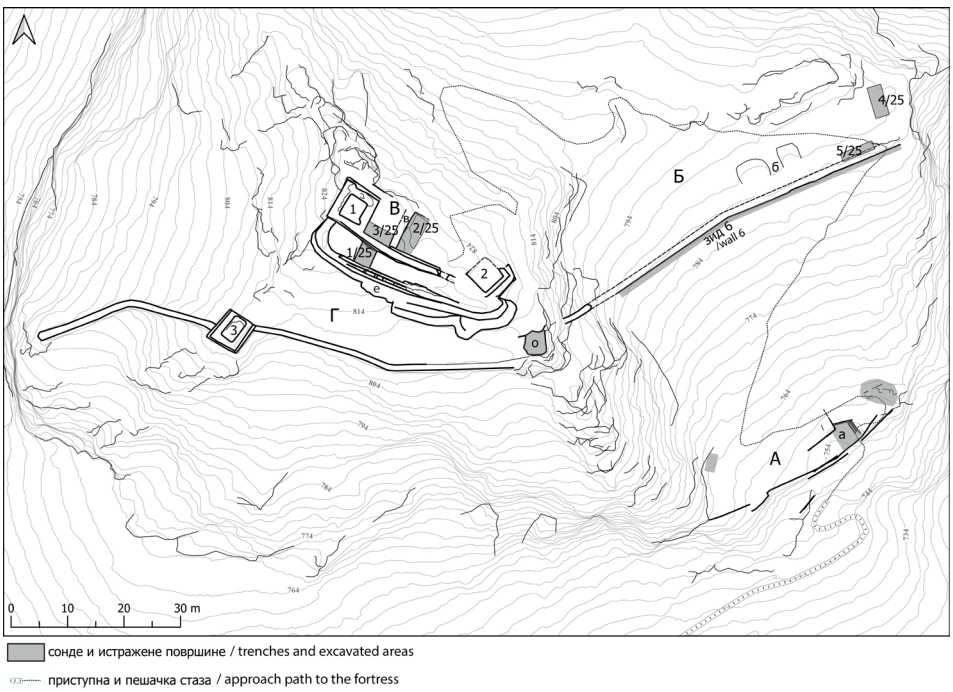

Сл. 2. Основа Милешевца: А – улазна зона, Б – насеобински плато, В – Горњи град, Г – Доњи град, 1–3 – куле 1–3, а – степеници, б – објекти уочени у конфигурацији терена, в – попречни зид цитаделе, е – ескарпа, о – осматрачница (цртеж: И. Кајтез)

Fig. 2. Ground plan of the fortress of Mileševac: A – entrance zone, Б – habitation area, B – Upper Town, Г – Lower Town, 1–3 – towers 1–3, a – stairway, б – structures identified in the terrain configuration, в – partition wall of the citadel, e – escarpe, o – watchtower (drawing: I. Kajtez)

вљена паралелно са јужним зидом цитаделе, док је простор који затвара заједно њим ширине 3–3,5 м. Доњи град је на коти за око 15 м нижој, прати конфигурацију терена која се од дна ескарпе спушта ка југозападу и опасан је бедемом, у оквиру кога се налази кула 3. Након природног прекида бедема Доњег града у виду стенског одсека, који одваја описане сегменте утврђења од његовог источног дела, према североистоку се наставља линија бедема (зид 6). Ка североистоку од Горњег и Доњег града, а брањен бедемом (зид 6), налази се већи простор у виду мање или више заравњеног платоа, условно званог насеобински плато[1]. На јужној и централној страни платоа, односно у зони кроз коју пролази савремена приступна стаза,

[1] На скици А. Дерока (1950, сл. 116) овај простор означен је као подграђе, међутим, аутори под подграђем посматрају простор изван тврђаве, на месту данашњег села Хисарџик са црквом Ружицом.

где је шумска вегетација најређа, у конфигурацији терена се могу уочити обриси објеката. Слична је ситуација и са северном страном платоа, мада је она зарасла у веома густу вегетацију, па је самим тим теже уочити топографију терена. На ранијим скицама, на појединим местима са северне стране платоа, уцртани су остаци зидова који на терену сада нису уочљиви, што је можда и последица густе вегетације (Дероко 1950, сл. 116). Последња целина на југоисточној страни утврђења, у његовом најнижем делу, односно при подножју брда на коме је подгнуто, налази се улазна зона са очуваним сегментима бедема. Осим поменутих елемената, са северозападне стране утврђења на стенском краку који се каскадно спушта према реци Милешевки видљиви су остаци неколико кула, које нису биле предмет овогодишњих истраживања. У северним литицама брда утврђеног града Милешевца налази се неколико пећина испосница.

Претходна истраживања

Прве кратке описе и теренске скице Милешевца израдиле су архитекте И. Здравковић и А. Дероко (Дероко, 1950. сл. 116; Zdravković, 1955; Здравковић, 1970, 25–28). У фокус научних истраживања Милешевац је доспео поново током седамдесетих година прошлог века у склопу пројекта Горње Подриње у доба Косача. Тада је утврђење поново технички снимљено. Како је у плану било извођење конзерваторских радова на појединим деловима утврђења, вршена су и мања сондажна археолошка истраживања (Bošković et al. 1974). Том приликом рашчишћене су куле 1–3 и простор цитаделе, а отворена је и једна сонда у Горњем граду између јужног зида цитаделе и ескарпе. Материјал пронађен приликом ових истраживања у великој мери карактерише значајна заступљеност гвоздених клинова, међу којима су и веома велики примерци. Осим тога, проналажени су делови војне опреме и оружја, као што су врхови веретона за самострел, врхови стрела, камена ђулад, делови плочастог оклопа, верижњаче, пушка кукача. Материјал је, без могућности прецизнијег хронолошкошког одређења, опредељен у време позног средњег века и почетка новог доба (Вукадин и Минић 1980, 308; Гаврић и Ковачевић 2013), а чува се у Музеју у Пријепољу. Радови на конзервацији обухватили су делове куле 1, јужног зида цитаделе и ескарпу. Овај подухват је подразумевао и одређена логистичка решења с обзиром на веома отежан прилаз и неприступачност већем делу утврђења. Једна од активности укључивала је и решчишћавање терена и преслагање обрушеног камена на гомиле у цитадели и у осталим зонама конзерваторских активности који се користио током радова.

У овом кратком прегледу треба напоменути и истраживања спроведена почетком 21. века у пећинама испосницама манастира Милешеве, смештеним на северним литицама брда под градом. У њима је дефинисано више фаза, са првом која одговара времену око подизања манастира Милешеве, док су позније фазе, одвојене слојем пожара из 14. века, биле савремене са животом утврђења током 15. и 16. века (Поповић и Поповић 2018).

Археолошка истраживања 2025. године

Повод за ископавања 2025. године била је иницијатива Туристичке организације Пријепоље за израду пројекта презентације и заштите утврђења. С тим у вези, археолошка истраживања била су усмерена на детаљнију анализу концепта простора утврђења и дефинисање стратиграфских фаза, како би се обезбедили нови подаци за израду пројекта. Приступило се сондажним ископавањима, а радило се на три сектора утврђења, на улазном сектору у подножју тврђаве, платоу на средини утврђења и Горњем граду[2].

Затечено стање на терену у Горњем граду и на улазној капији било је врло неповољно са логистичке стране. На готово читавом простору цитаделе и на делу простора између цитаделе и ескарпе затечене су гомиле камења, које су на неколико позиција пресложене током конзерваторских радова. Камен потиче са обрушених остатака кула и зидова и коришћен је за конзерваторске интервенције, док је вишак остављен за будуће радове. Приликом археолошких ископавања 2025. године није било могуће расклонити највећи део овог камена због скучености простора, као и потребе да се камен сачува за будуће конзерваторске радове. На улазном сектору у подножју утврђења, велике количине камена нагомилане су вероватно током претходних радова, а делимично је, због великог нагиба терена на овом простору, природно настао сипар од обрушеног камена из горњих делова утврђења.

Горњи град

У оквиру Горњег града истражене су три сонде (сл. 3). Прва сонда, 1/25, отворена је између јужног зида цитаделе и ескарпе, како би се утврдила стратиграфска слика, концепт простора и стање ескарпе са унутрашње стране. Сонда је постављена источно од куле 1, ширине 3 м а дужине западне ивице 3,3 м, односно источне 4 м, колико је износила ширина простора између ескарпе и зида цитаделе. На овом простору је седамдесетих година прошлог

[2] Истраживања је спровео Републички завод за заштиту споменика културе финансијским средствима Туристичке организације Пријепоље, а у сарадњи са Музејом у Пријепољу, под руководством И. Кајтез, и екипом коју су сачињавале Т. Пушица и Ј. Трипковић.

Сл. 3. Горњи град у току ископавања са обележеним сондама (фото: И. Кајтез)
Fig. 3. Upper Town during the excavations with marked trenches (photo: I. Kajtez)

века такође отворена сонда чији положај у доступној документацији није прецизно одређен, али се у конфигурацији терена и према фотографијама са поменутих радова могао приближно лоцирати. Њена позиција била је нешто источније од сонде 1/25, ширине 2 м а дужине нешто веће од 3 м, односно растојања између ескарпе и зида цитаделе. Тада је уз јужни бедем цитаделе достигнута дубина од око 3 м, а уочава се присуство неколико слојева, од којих је горњи, најдебљи, рушевински слој. Међутим, приликом нових ископавања није потврђена таква стратиграфија. Стена на којој је фундиран јужни зид цитаделе јавља се на 1,7 м релативне дубине у северној половини сонде. Под стрмим нагибом стена се каскадно спушта ка југозападу, а њена конфигурација је испраћена до половине сонде. У јужној половини сонде ископавање је прекинуто на дубини од 2,8 м због опасности од обрушавања профила и ескарпе. Испод дебље наслаге шута, над стеном уз зид цитаделе констатован је веома танак културни слој од свега 5–10 цм, у коме је пронађена само једна лула (сл. 5, 1). Карактеристичан начин израде, украшавања и три утиснута печата распоређена у дну реципијента и на чибуку смештају ову лулу у крај 18. или 19. век (Robinson 1985, 165, 186, Pl. 56, C93). Са територије данашње Србије познато је неколико примерака лула исте радионице које потичу са Београдске тврђаве (Гачић 2011, кат. бр. 73–74,76–77).

На очуваном круништу ескарпе у зони код сонде 1 према истоку, у дужини од 11 м уочени су почеци пет зубаца, констатованих и раније (Га-

врић и Ковачевић 2013), са шетном стазом ширине 0,6 м. У наставку бедема ка истоку, односно на делу ескарпе где се њена ширина повећава, зупци се више не уочавају. Ситуација није могла бити јасније дефинисана с обзиром на велику количину депонованог камена у овој зони. На најисточнијем делу круништа ескарпе који је могао бити зачишћен, пронађене су три плочице сегментарног оклопа у положају у коме су биле постављене на оклопу, тако што су биле делимично преклопљене једна преко друге.

Простор између северног и јужног зида цитаделе истражен је сондом (сонда 2/25) постављеном уз источно лице преградног зида у ширини од 3 м. Ископавање ове сонде било је делимично ревизионог карактера, с обзиром на то да се у овом делу цитаделе седамдесетих година ископавало приликом конзерваторских радова, али потпуна документација није доступна. Сасвим је сигурно да је одређена количина земље ископана на средишњем делу цитаделе, источно од преградног зида, како би се направио простор за слагање веће количине камена рушевинског карактера, који је сакупљен и коришћен приликом конзервације. У источној половини сонде је, након уклањања дела депонованог камена, испод тањег слоја земље са карактеристикама шута, констатована малтерна површина неједнаке дебљине нанета на заравњену стену. У западном делу сонде, уз источно лице преградног зида дошло се до стене на којој је зид фундиран (кота 833,47). И међу стенским изданцима уз сам зид, који су само у мањој мери модификовани, наишло се на мању малтерну површину код северозападног угла сонде. У овом углу утврђен је спој преградног зида и северног зида цитаделе. Северни зид цитаделе, као и преградни зид, назначени су на Дероковим, Здравковићевим и Ковачевићевим плановима. Данас је на терену од северног зида цитаделе остао видљив само његов део северно од куле 1, и спој са преградним зидом (сл. 4). У јужном делу сонде јавља се стенски изданак, који се под великим нагибом, готово вертикално издиже изнад остатка сонде а у њему су уочени трагови клесања и заравњивања. На јужном делу стене, која је на овом месту заравњена, у југозападном углу који заклапају преградни и јужни зид цитаделе, уочена је још једна мања малтерна површине од око 2 квадратна метра. Овај простор је за око 2,5 м виши од северног дела сонде (кота 835,47).

Друга сонда у цитадели (сонда 3/25) постављена је у оквиру издвојеног простора уз кулу 1, која представља бранич кулу утврђења. Овај простор омеђен је зидом куле 1 са запада, јужним и северним зидом цитаделе и преградним зидом са истока, површине око 5 x 7,8 м. Сонда је отворена са западне стране преградног зида, уз јужни зид цитаделе, до куле 1, у ширини од 2 м.

Сл. 4. Северозападни део цитаделе: А. 1 – очувани сегмент северног зида цитаделе, 2 – сонда 2/25, 3 – сонда 3/25, 4 – кула 1, Б. северни део сонде 2/25 са видљивим углом северног и попречног зида цитаделе (фото: И. Кајтез)

Fig. 4. North-western part of the citadel: 1 – preserved segment of the northern wall of the citadel, 2 – trench 2/25, 3 – trench 3/25, tower 1, Б. northern part of trench 2/25 with the visible corner of the northern and partition wall of the citadel (photo: I. Kajtez)

Приликом отварања ове сонде констатовано је да је преградни зид прислоњен уз јужни зид цитаделе. Након дебљег слоја шута (0,7–1 м), у сонди се наишло на слој запечене и аморфне сиге. Након откривања слоја сиге на целој површини сонде, ископавање је настављено само у источној половини сонде. Испод слоја са сигом дебљине око 20 цм налазио се тањи слој земље са карактеристикама шута. У њему је констатовано доста мањих гвоздених

клинова, гарежи и фрагмената нагорелих греда. Испод овог слоја јавила се површина веома компактане зеленкасто-црвене глине (кота 835,85). У северозападном углу источне половине сонде, у нивоу појављивања глиновитог слоја, констатована је концентрација ломљеног камена. Камен је сложен у правилној форми, пружа се правцем запад–североисток у виду кружне линије, и њиме је запуњено удубљење у глиненој подлози. С обзиром на положај ограђеног простора уз бранич кулу, као и на присуство глиновитог слоја са удубљењем већих димензија, може се претпоставити да се на овом простору налази цистерна са филтер-бунаром. Цистерне са филтер-бунарима уз бранич куле, и у оквиру ужег простора цитатела, јављају се као чест елемент српских средњовековних утврђења, али и појединих манастира (Поповић 2004, 86; Симић 2010, 70), док су готово неизоставан елемент у утврђењима позног средњег века у Босни и Херцеговини (Ратковић 2003–2004, 198). Само неки од примера у оквиру граница данашње Србије срећу се на Магличу, Ужичком граду, Вршачком замку, Врдничкој кули, Сокограду код Сокобање, непосредно уз бранич кулу, док се у Марковом калу, Кознику, Хисару у Прокупљу, Звечану, Новом Брду налазе у ужем кругу горњег града (Брмболић 2009, 52–55; Бунарџић 2014, 100–101; Здравковић 1970, 89–90; Кузмановић-Цветковић 1999, 184–185; Максимовић и Паламаревић 1987, 143; Mladenović et al. 2026, 2; Поповић 2004, 53; Popović 2012; Поповић и Симић 2020, 165–169; Симић 2010, 87; Findrik 1970/1, 141). Податке о водоснабдевању Милешевца током турског периода доноси и Челебија, у чијем се запису говори о подземном водоводу „којим се потајно доводи вода из ријеке" (Čelebija 1957, 159). На тренутном нивоу истражености није могуће потврдити овај опис, мада као потенцијални додатни извор воде не треба занемарити пећински систем испосница у којима се налази извор воде, тзв. Савина вода (Поповић и Поповић 2018), док везу испосница са утврђењем тек треба размотрити у будућим истраживањима.

За сада остаје нејасна функција „испуста" који се јавља дуж унутрашњег лица јужног зида цитаделе, а конзервиран је седамдесетих година. На Дероковој скици је овај елемент означен као степениште, које је, с обзиром на конфигурацију терена која је у паду од запада ка истоку, заиста могло постојати на овом месту. Због недостатка прецизније скице, фотографије или описа постојећег стања пре конзервације, функционални аспект оваквог конзерваторског решења не може се поуздано тумачити. Конзерваторски радови обухватили су круну јужног зида цитаделе заједно са испустом. Том приликом је конзервацијом испуста делимично прекривено и очувано круниште преградног зида, чија ширина у време конзерваторских

радова највероватније није у потпуности откривена. На основу истраживања сонде 3 се показало да преградни зид належе преко ужег испуста (ширине 15–35 цм) у јужном зиду цитаделе, који се након 1 м у сонди 3 завршава. Постоји могућност и да је у питању старија фаза утврђења, с обзиром на то да је ширина овог испуста превише уска за функцију шетне стазе, а нема индиција за постојање дрвених елемената који би је проширили. Јужни зид цитаделе заједно са испустом је прекинут на 15,4 м гледано од источног угла куле 1, а остатак зида, и његов однос са кулом 2 на терену није могуће сагледати. У оквиру овогодишњих истраживања, овај сегмент цитаделе није био обухваћен ископавањима.

Насеобински плато

Насеобински део утврђења налазио се на, хипсометријски посматрано, његовом средишњем делу. То је већа површина чији се један сегмент, захваљујући одсуству растиња, може боље сагледати, и представља релативно раван плато благо нагнут ка југу. Видљиви део платоа налази се са јужне стране стенског гребена на коме се утврђење налази, јужно од садашње приступне стазе, оквирно површине око 1500 м^2. Заравњене површине и мањи платои видљиви су и северно и северозападно од стазе, а прекривени су густим растињем, тако да није могуће установити површину коју заузима овај део насеобинског простора. На Дероковој и Здравковићевој скици, у северном делу насеобинске зоне, уцртан је део зида правца пружања исток–запад, паралелан са северним зидом цитаделе, који за сада није уочен на терену. На платоу са јужне, као и на мањим заравнима са северне стране уочавају се остаци већег броја објеката, који су, једним делом, инкорпорирани у модификоване стене. Обликовање стена је присутно на читавом утврђењу, што је карактеристично за типове тврђава каквим припада Милешевац, где је природно окружење коришћено, прилагођено и инкорпорирано у највећој могућој мери са грађевинским потребама.

На источном крају платоа отворене су две сонде. Сонда 4/25 отворена је на самој ивици стенског одсека на најисточнијем делу платоа. Простор на коме је сонда отворена веома је раван и очигледно вештачки обликован. Непосредно испод танког површинског слоја земље са бусењем веома густе траве наишло се на површину горуле глине, интерпретирану као подницу, која је нанета на заравњену стену.

При источном крају зида 6 постављена је сонда 5/25, димензија 6 х 1, 5 м, оријентисана правцем пружања зида и захватила је његово очувано круниште. Након уклањања површинског слоја са налазима керами-

ке, издвојен је слој мрке, растресите земље са археолошким материјалом (керамика, клинови, животињске кости), у оквиру кога су локално уочени трагови горења и лепа. Испод овог, на релативној дубини око 40 цм, регистрован је слој који се може довести у везу са урушеним структурама, док су у профилима уочени остаци горења и крупније камење. Стратиграфски однос слојева указује на постојање најмање две фазе активности уз зид 6: млађи, секундарно депонован слој, настао акумулацијом материјала и могућим траговима боравка или активности, и старији, компактнији слој, који се може повезати са грађевинским или нивелационим радовима у функцији бедема, односно са фазом његове употребе или обнове.

Такође, испраћена је и траса бедема – зида 6, који са јужне и југоисточне стране стране опасује плато. Овај бедем био је само делимично видљив седамдесетих година прошлог века, док је, скоро у пуној дужини уцртан на скицама Дерока и Здравковића. Траса бедема, односно његово јужно лице је током ископавања испраћено у готово целој дужини, док је његова доња зона испитана са неколико ровова, у којима се потврдио уобичајени начин фундирања на стени. На источном крају завршава се над литицом која се окомито спушта са источне стране утврђења. Од ове тачке зид се пружа правцем према југозападу у дужини од 33,16 м, где се ломи нешто више према југу у дужини од 23,4 м. Након крајње западне тачке до које је зид испраћен јавља се стена, а терен се нагло уздиже. Од крајње истражене тачке на удаљености од 5,4 м, а на коти вишој за 6,5 м остао је очуван наставак бедема који се пружа правцем ка југоистоку у дужини од 5,5 м и спаја се са стенским одсеком који се налази испод Горњег града. Укупна дужина овог бедема износи 67,4 м, а затвара, као што је речено, читаву површину платоа с јужне стране. Улаз у насеобински део на зиду 6 није уочен, док је висина самог зида неравномерно очувана, до 1,5 м.

Осматрачница

Као што је поменуто, доња линија бедема опасује како насеобински део утврђења, тако и Доњи град. Кула 3 једина је кула на овој линији, чији је континуитет прекинут у једној тачки, у потпуности природно брањеној, у виду стенског одсека. Налази се на простору на коме стаза из Горњег града улази у доњи брањени простор, готово на половини дужине бедемске линије. На овом месту уочена је омања заравњена стенска површина неправилно правоугаоног облика површине око 14 м^2 (сл. 5). Природна конфигурација терена је искоришћена у највећој мери, тако да је површина омеђена засеченом стеном са северне и делимично са западне стране. Између два стенска

Сл. 5. Основа и пресек осматрачнице и њен положај у оквиру утврђења (цртеж и фото: И. Кајтез)

Fig. 5. Ground plan and section of the watchtower within the fortification complex (drawing and photo: I. Kajtez)

изданка на западној страни површине, уочен је зид рађен од ломљеног камена и сиге везаних кречним малтером, који се очувао у висини од једног до два реда камена. Неједнаке је ширине, у најширем делу је 0,7 а у најужем 0,2 м. У северозападном углу површине такође се уочава клесање стене, као и стрмија „рампа" преко које је могућ успон на ову површину. На целој површини налазила се подница од веома лоше очуваног малтера. Са ове површине је простор капије, односно улазног дела у југоисточном делу утврђења у потпуности сагледив, као и прилазни пут и део подграђа непосредно уз југоисточну страну утврђења. С обзиром на величину простора и елементе као што су исклесане стене и тањи зид који надомешћује недостатак природно брањеног простора, не може се говорити о остатку куле. Уместо тога, претпоставља се да се на овом простору налазила омања осматрачница, која би већим делом била израђена од дрвета. На малтерној површини у веома танком површинском слоју пронађен је један куршум и кремено кресиво.

Улазна зона

Улазна зона се налази најнижој тачки у југоисточном делу стенског масива, до које се стиже стазом поплочаном каменом током претходних година. У старијој литератури помиње се калдрмисани пут који је водио до улаза у град (Здравковић 1970, 28). Улазни део брањен је бедемом сграђеним на стени који прати њену конфигурацију и у потпуности затвара приступачни део овог простора. Бедем је дужине око 31 м, а пружа се правцем југозапад–североисток пратећи природну конфигурацију стенских одсека. Простор на месту саме капије је девастиран, као што је то био случај и у време првих истраживача (Здравковић 1955), а преко тог места допире крај сипара који се пружа неколико десетина метара уз литицу. Улазну зону одликује доста стрм терен, као и велика количина камена који је попримио одлике сипара. У конфигурацији терена могу се препознати обриси појединих зидова, док су стенски изданци модификовани и клесани, а понегде се уочавају и остаци зидова фундирани на њој. Улазни део није у потпуности одређен током овогодишњих ископавања. Сагледан је само његов мали део, а са дефинисањем се започело од угла једног зида који је био видљив на површини. У питању је подзид правца исток–запад, релативно паралелан са спољашњим бедемом, на 4 до 5 м растојања од њега. Између зида и бедема, управно на њих, током ове кампање дефинисана су три степеника (сл. 6). Сасвим је извесно да се степениште пружа све до улазне капије, међутим, у току ове кампање није било могуће наставити истраживање у том правцу док се претходно не расклони сипар и камен одложи на безбедно место. Такође, за сада није де-

Сл. 6. Степениште у улазној зони (фото: Ј. Трипковић)

Fig. 6. Staircase in the entrance zone (photo: J. Tripković)

финисано ни докле се степениште пружа даље ка унутрашњости утврђења. Поменути подзид се наслања на други зид у правцу југозапада и вероватно припада неком објекту. Гравира с краја 19. века која приказује град Милешевац (Штампарија А. Пајевића 1881, 184) у улазној зони има уцртан бедем у коме се назире улаз, а у оквиру кога је једна мања кула наткривена четворосливним кровом. За сада остаци куле нису уочени, мада је на читавој улазној зони, као што је поменуто, евидентно постојање објеката који су засновани на исклесаним и заравњеним стенама.

Покретни археолошки материјал карактерише највећим делом грнчарија, затим предмети наоружања, а у сасвим малом броју ситни предмети различите намене. У горњем граду готово да није било покретних налаза. Не тако бројан керамички материјал потиче у највећем делу са насеобинског простора. Углавном су у питању лонци, вршници, црепуље, лонцићупови и у нешто мањој мери зделе, крчази и један поклопац (TI). Осим кухињске и трпезне, проналажени су и фрагменти техничке керамике, пећњака. Одређена количина грнчарије насеобинског хоризонта веома је горела. Лонце у највећој мери карактерише једноставан тип благо разгрнутог обода какав се среће на свим средњовековним налазиштима, а ови облици

настављају да живе и у наредним периодима (TI, 6–7). Лонце-ћупове одликују нешто веће димензије суда и пластична аплицирана ребра троугаоне профилације. Вршници показују већу типолошку варијабилност, а у оквирима облика позног средњег века, и нешто каснијих варијанти, док су црепуље калотасте или коничне, махом једноличне израде (TI, 9–10, 14). Дугметасти поклопац карактерише орнамент урезаних валовница како на спољашњој тако и на унутрашњој површини (TI, 1). На дршци су видљиве две перфорације, једна у потпуности пролази кроз масу дршке, док је друга започета са унутрашње стране дршке. Овакав тип поклопца са дугметастом дршком среће се кроз средњи век и са мало измена јавља се и током 16–17. века (Bikić 2003, 60; Minić i Vukadin 2007, 65, Сл. 44/1). Зделе и крчази су заступљени у нешто мањем броју. Зделе махом припадају керамичком репертоару 16–17. века, а у питању су калотасте и биконичне зделе (TI, 12–13). Занимљив је примерак крчага готово вретикалног тролисног изливника у виду кљуна са „пречком" помоћу које је спојен са вратом суда (TI, 5). Познат је из материјала са Ђурђевих ступова, где је хронолошки опредељен у 14–15. век (Зечевић и Радичевић 2001, 51, 58, сл. 15/4), а неколико примерака потиче и са оближњег Трговишта. Пронађено је и неколико фрагмената посуда украшених у зграфито техници, са мотивом розете у кружници (TI, 11), честог орнамента на крчазима и бокалима позног средњег века. Најближе аналогије се срећу у манастиру Милешеви (Кандић et al. 1995, кат бр. 7) као и у оближњој Рашкој области у Ђурђевим ступовима, Сопоћанима, Градцу, Новој Павлици (Зечевић и Радичевић 2001, 58, сл. 20/1, 23–25, Јуришић 1983, таб. V).

Као значајан налаз грнчарије насеобинског платоа нарочито се истиче фрагментовани тањир италијанске мајолике (TI, 3). Од орнамента су очуване тиркизноплаве бордуре, део флоралног елемента и шрафура сликана жутом бојом. Према начину декорисања и коришћеним бојама, може се претпоставити да је реч о готичко-флоралном стилу, који се одликује богатим стилизованим флоралним мотивима и шрафурама, интензивним колоритом којим преовладава кобалтноплава, топложута и у мањој мери зелена и остале боје, а јавља се крајем 15. и током 16. века (Watson 1986, 21). Налаз из Милешевца доприноси потпунијем сагледавању шире дистрибуције овог типа керамике у региону Полимља. Наиме, слични налази забележени су и на оближњим локалитетима. У манастиру Милешеви пронађено је неколико бокала италијанске мајолике датованих од 15. века (Кандић et al. 1995, 14, кат бр. 56–60), док из манастира Давидовица потиче један бокал украшен у готичко-флоралном стилу (Bikić 2005, 205, Fig. 8/4).

Сл. 7. Лула пронађена у сонди 1/25 и калуп са насеобинског платоа (фото: И. Кајтез)

Fig. 7. Pipe from trench 1/25 and casting mould from the settlement plateau (photo: I. Kajtez)

Из насеобинског хоризонта потиче и неколико ситних предмета различите намене. Пронађено је неколико коштаних предмета и полуфабриката, док је неколико фрагмената стаклених наруквица пронађено на површини као еродирани материјал на простору између насеобинског платоа и улазног дела. Такође, издваја се и мањи калуп са два лица израђен од веома финог и ситнозрног камена, односно његова једна половина (слика 7, 2). На једном лицу се налазе два полукружна удубљења са одвојеним уливницима, у којима се изливала сферична дугмад. Једна половина негатива дугмета издељена је на шест сегмената. У сваком сегменту се налазе по два кружна испупчења, као и једно веће испупчење на дну. Друга половина негатива дугмета је неукрашена, осим испупчења, или мањег отвора на самом дну. Уливници се налазе са обе стране тако да је свака калота имала свој уливник. На другом лицу калупа налази се веома плитко квадратно удубљење за изливање танких малих плочастих апликација. Негатив плочице је димензија 0,8 x 0,8 цм, са девет перфорација. Са бочних страна калупа при врху и дну, видљива су оштећења/удубљења настала приликом коришћења калупа, при спајању две половине калупа које су биле учвршћене жицом или неким другим материјалом који је оставио трагове на калупу. Калупи за изливање украсних предмета нису чест налаз, док су два слична калупа, један од камена а други од опеке, позната из Сталаћа (Minić i Vukadin 2007, сл. 90/9, 10,

144–145). Из Студенице потиче један калуп за изливање ситних лоптастих гранула израђен од опеке, који се, према слоју у коме је нађен, датује у 18. век (Поповић 2015, 220, Сл. 138). Калупи за ливење калотасте дугмади израђени од камена откривени су и у оквиру комплекса Митрополије у доњем граду Београдске тврђаве, где су датовани у 17. век (Поповић и Бикић 2004, 165, кат. бр. 448–450).

Материјал прикупљен из површинског слоја улазног сектора утврђења карактерише познија керамика, фрагменти лула, уломци пећњака и једног свећњака. Пећњаке одликује хоризонтално проширени ужлебљени обод са горње стране и конично тело са ребром по средини, жуто или зелено глаћосано, док је свећњак калотасте окапнице, која је уједно и стопа, са жлебом испод обода са спољне стране, зеленоглеђосан (TI, 4–5) (Bikić 2003, 86, Tip XV/2). На степеницима су пронађени и једна бронзана пафта и сребрни новчић. Готово идентичне пафте пронађене су на Београдској тврђави, датоване у последње деценије 17. века (Поповић 1986, 188, сл. 7), у комплексу Митрополије у доњем граду Београдске тврђаве нешто већи примерак је датован од краја 16. до краја 17. века (Поповић и Бикић 2004, кат. бр. 231) као и у Манастиру Св. Николе у Куршумлији, чије је датовање постављено у нешто шири временски распон (Зечевић 2013, 249–250, T. XLIII/11). Сличан примерак потиче и из збирке Народног музеја у Ужицу, опредељен у период 17–18. века (Ђурић и Кековић 1989, кат. бр. 187). Према условима налаза, пафту и новчић са Милешевца треба сместити у позније епохе, од 17. века и млађе. Овом позном материјалу би требало додати и порцеланску зделицу са траком флоралног орнамента изведеног на средини трбуха, веома благо урезаног на површини суда са спољне стране и једва видљивим траговима црвене боје (TI, 2). На новчићу се уочава за сада слабо читљива султанска тугра те он још увек није идентификован.

Напослетку, од наоружања пронађеног током кампање 2025. треба поменути десет плочица сегментарног оклопа. Од укупног броја, осам је нађено у зони Горњег града, од чега три плочице у оригиналном положају. Остале плочице налажене су у површинским сипарним слојевима на површини од бедема под насеобинским платоом до улазног дела у подножју. Плочице су правоугаоног облика, израђене од гвожђа, димензија између 8,4 x 6,4 до 11,1 x 7,1 цм, са очуваним закивцима, са по 2 или 3 закивка на свакој. На једној од плочица један од закивака је био од бронзе, док су остали од гвожђа. Плочице оклопа проналажене су и приликом претходних истраживања (Вукадин и Минић 1980, 308; Гаврић и Ковачевић 2013). Плочице које припадају истом типу оклопа проналажене су у Сталаћу, Магличу, Мар-

ковом калу, Крушевцу, Новом Брду, Ужичком граду (Максимовић и Паламаревић 1987, 152, T XII – 1; Minić i Vukadin 2007, 122–124; Popović 2012, 178, сл. 121; Поповић 2004, 54; Поповић и Симић 2020, 85). У питању су сегменти оклопа у италијанској номенклатури познатог као кораћа/кораца (*coraccia*, *coraza*), односно бригандин. И бригандин и кораћа представљају тип сегментарног оклопа израђеног из плоча различитих облика и величина. Кораћа би представљала ранију варијанту са плочама већих димензија, док би бригандин био познија верзија са мањим плочама.[3] С обзиром на непоуздан контекст свих налаза плочица, хронолошки се, према датовању ових оклопа, могу сместити у шири временски оквир 13–15. века (Vignola 2018; Minić i Vukadin 2007, 122–123).

***

На основу археолошких истраживања 2025. године расветљени су поједини сегменти утврђења који раније нису били познати. То се најпре односи на просторни концепт цитаделе, где је највероватније пронађен део цистерне у простору непосредно уз бранич кулу, на површини која је од источног дела цитаделе одвојена преградним зидом. С друге стране зида, констатоване су малтерне поднице, које указују на постојање затвореног простора у оквиру цитаделе. Важно је напоменути да је оригинални ниво бедема у Горњем граду, односно ескарпе остао очуван на сегменту где су уочени почеци зубаца. На основу података добијених приликом ових истраживања, просторне целине Горњег града није могуће прецизније хронолошки определити. У насеобинском сектору се по материјалу издваја хоризонт позносредњовековног и османског периода. По веома горелој керамици, која већим делом потиче из горњег нивоа сонде 5/25, као и уз спољно лице бедема – зида 6, може се претпоставити да потичу из времена неког од сукоба из познијих фаза утврђења током османске доминације. Међутим, како је истражена веома мала површина у оквиру насеобинске зоне, на овом нивоу истражености се не може дати конкретнији закључак о фазама насеобинског хоризонта. Од нових просторних целина констатована је тзв. осматрачница смештена на мањем стенском платоу на месту прекида линије бедема која опасује Доњи град и насеобински плато, са које се у потпуности сагледава како улазна зона тако и један део подграђа. У улазној зони је установљено да је прилаз граду био преко степеника, од којих су за сада откривена три, и

[3] У италијанској номенклатури бригандин се користи као синоним за корацину (corazina), деминутив од кораће, због величине плоча (Vignola 2018, 132, 136), док је у средњоевропском контексту и у широј зони Балкана термин бригандин уобичајенији и за оклопе са већим плочицама (Dyachkov 2011; Rabyanov and Petrunov 2021).

није утврђено њихово даље простирање, што треба да буде фокус наредних истраживања. Хронолошки најмлађи материјал потиче са улазне зоне и могао би се сместити у период од 17. века и позније.

БИБЛИОГРАФИЈА

Bikić, V. 2003. *Gradska keramika Beograda (16–17. vek)*. Beograd: Arheološki institut.
Bikić, V. 2005. Venetian influences in the Eastern Adriatic hinterland. In: *The heritage of the Serenissima – The presentation of the architectural and archaeological remains of the Venetian Republic, Proceedings of the international conference (Izola – Venezia, 4–9. 11. 2005),* eds. M. Guštin, S. Gelichi and K. Spindler, 201–210. Koper: Annales Meditteranea.
Bošković, Đ., Minić, D. i Kovačević, M. 1974. Gornje Podrinje u doba Kosača. *Arheološki pregled* 16: 154–156.
Бојовић, Д. 1985. Археолошка рекогносцирања ближе околине манастира Милешеве. *Гласник друштва конзерватора* 9: 66–71.
Брмболић, М. 2009. *Вршачки замак*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.
Бунарџић, Р. 2014. Врднички замак. *Саопштења* XLVI: 85–105.
Vignola, M. 2018. Lamerie, Coraze, Corazine: coats of plates in Italian archival sources and excavations (13th -15th centuries). *Acta Militaria Mediaevalia* XIV: 131–152.
Влаховић, П. 2000. Значај Милешевског краја за археолошка и антрополошка истраживања. *Милешевски записи* 4: 7–17.
Вукадин, О. и Минић, Д. 1980. Милешевац. *Рашка баштина* 2, ур. Р. Станић, 307–308. Краљево: Завод за заштиту споменика културе.
Гаврић, Г. 2011. Црква Ружица подно Милешевца и Пуста црква у Сељашници. Прилог проучавању археолошке баштине средњег Полимља. *Ђурђеви стубови и Будимљанска епархија*, ур. М. Радујко, 429–445. Беране–Београд: Службени гласник.
Гаврић, Г. и Ковачевић, М. 2013. Милешевац и црква Ружица – археолошка и архитектонска истраживања, *Међународни научни скуп Осам векова Милешеве*, зборник радова I, ур. П. Влаховић, С. Терзић, Р. Радић, Г. Јовановић, З. Бојовић, С. Пејић, М. Бунарџић, Р. Ракић, 277–293. Пријепоље: Епархија Милешевска.
Гачић, Д. 2011. *Луле из музејских збирки Србије*, каталог изложбе. Нови Сад: Музеј града Новог Сада.
Гиљфердинг, А. 1972. *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*. Сарајево.
Дероко, А. 1950. *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*. Београд.
Dyachkov, S. 2011. The 15th Century Brigandine of a Crossbowman from the Genoese Fortress of Cembalo. *Acta Militaria Mediaevalia* VII: 175–190.
Ђурић, Ј. и Кековић, М. 1989. *Накит и кићење из збирки Завичајног музеја Титово Ужице.* Титово Ужице.

Zdravković, I. 1955. Kratki terenski podaci o našim gradovima. *Vesnik vojnog muzeja* 2: 181–189.
Здравковић, И. 1970. *Средњовековни градови у Србији*. Београд.
Зечевић, Е. 2013. *Немањине цркве у Тополици у светлу археолошких истраживања*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.
Зечевић, Е. и Радичевић, Д. 2001. Керамика Ђурђевих Ступова. *Новопазарски зборник* 25: 23–68.
Јуришић, А. 1983. *Мотив волуте и розете са ужег подручја средњовековне Рашке, Саопштења* XV:181–194
Кандић, О., Минић, Д. и Пејовић, Е. 1995. Каталог, у: *Манастир Милешева, истраживање и обнова,* ур. Р. Станић, 25–30. Београд–Пријепоље.
Кузмановић-Цветковић, Ј. 1999. Средњовековно утврђење у Прокупљу. *Прокупље у праисторији, антици и средњем веку*. Баштина, шеста књига, ур. М. Васић и Д. Маринковић, 179–194. Београд: Археолошки институт, Прокупље: Музеј Топлице.
Максимовић, Д. и Паламаревић, О. 1987. Марково кале код Врања, преглед истраживачких радова. *Врањски гласник*, Књ. XX: 141–167.
Minić, D. i Vukadin, O. 2007. *Srednjovekovni Stalać*. Beograd: Arheološki institut, Zavod za zaštitu spomenika kulture Kraljevo.
Mladenović, T., Mladenović, M. and Bulić, D. 2026. The Koznik fortress menu: archaeozoological insights into the diet during the late medieval and early modern periods. *Journal of Archaeological Science: Reports*, 72.
Petrović, V. 2013. Terrestrial Communications in the Late Antiquity and the Early Middle Ages in the Western Part of the Balkan Peninsula, *The World of the Slavs: Studies of the East, West and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th Centuries AD)*, ur. T. Živković, D. Crnčević, D. Bulić, V. Petrović, I. Cvijanović, B. Radovanović, 235–287. Beograd.
Поповић, М. 1986. Нови резултати истраживања приобалних утврђења Београдске тврђаве. *Саопштења* XVIII: 181–188.
Поповић, М. 2004. *Ужички град*. Ужице.
Popović, M. 2012. *Maglički zamak*. Beograd: Arheološki institut.
Поповић, М. 2015. *Манастир Студеница, археолошка открића*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Археолошки институт.
Поповић, Д. и Поповић, М. 2018. Испоснице манастира Милешеве. *Саопштења* L: 9–32.
Поповић, М. и Бикић, В. 2004. *Комплекс средњовековне митрополије у Београду.* Београд: Археолошки институт.
Поповић, М. и Симић, Г. 2020. *Утврђења средњовековног града Новог Брда*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, студије и монографије 20.
Ратковић, А. 2003–2004. Водоснабдијевање средњовјековних утврђења у Босни и Херцеговини. *Саопштења* XXXV-XXXVI: 189–200.
Rabyanov, D. and Petrunov, F. 2021. An Element of a Plate Armour from the Medieval Town of Lyutitsa. *Proceedings of the National Muesum of History* Vol. XXXIII: 297–314.

Robinson, R. 1985. Tobacco Pipes of Corinth and of the Athenian Agora. *Hesperia,* Vol. 54, Issue 2: 149–203.
Симић, Г. 2010. *Донжон куле у фортификацији средњовековних градова*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.
Спасић, Д. 1996. Средњовековни утврђени градови средњег Полимља. *Милешевски записи* 2: 35–70.
Томовић, Г. и Пушица, С. 2009. Средњовековне путне станице и коначишта у Полимљу. *Милешевски записи* 8: 69–97.
Findrik, R. 1970/1971. Istraživački i konzervatorski radovi na Soko Gradu. *Zbornik zaštite spomenika kulture* XX/XXI: 133–146.
Чар-Дрнда, Х. 1986. Прилог проучавању прошлости града Милешевца. *Сеоски дани Срећена Вукосављевића* XI: 111–117.
Čelebija, E. 1957. *Putopis, odlomci o jugoslovenskim zemljama II*. Sarajevo: Svjetlost.
Штампарија А. Пајевића 1881. Српске илустроване новине: за забаву, поуку, уметност и књижевност, број 12, година I, 31. децембар 1881, Нови Сад.
Watson, W. 1986. *Italian Renaissance Maiolica from the William A. Clark Collection*. The University of Michigan, Scala Books.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.
Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Irina Kajtez
Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia, Belgrade
Tijana Pušica
Museum in Prijepolje

PRELIMINARY RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS OF MILEŠEVAC IN 2025

Keywords: *Mileševac, fortress, Middle Ages, modern period, Middle Lim valley*

The fortress of Mileševac is located in the vicinity of the town of Prijepolje and Mileševa Monastery, placed on a steep rock above the river at the entrance into the gorge of the river Mileševka. It is part to the group of fortresses in the Middle Lim valley which belonged to the Hranić-Kosača family during the 14th and the 15th century. First mentioned in written sources in the mid-15th century, the fortress had a primarily strategic role, and controlled one of the key trading routes connecting the Adriatic with the Balkan hinterland – Dubrovnik Road. In 1465, the fortress was taken by the Ottomans and remained under their rule until the 19th century, when it was mentioned as a ruin. Beneath the fortress, there was a medieval settlement, whose remains are still visible in some parts of the modern village of Hisardžik. Among these is a medieval Church Ružica, probably built around the 13th century, which might indirectly point to the time of the establishment of the fortress.

Structurally, Mileševac belongs to a group of small hilltop fortifications adapted to the natural terrain. It consists of several main units: Upper Town, Lower Town, settlement plateau and entrance zone. The Upper Town with the citadel occupies the highest point, defended by a tall escarpe to the south-west. The Lower town lies some 15 m below, at the foothill of the escarpe, and is defended by a rampart and one tower. The settlement plateau is partially artificially modified, and levelled, with visible structures in the configuration of the terrain. The entrance zone is located at the lowest point in the south-eastern part of the fortress.

The first modest archaeological excavations were conducted during the conservation works undertaken at some of the walls during the 1970s.

The excavations undertaken during 2025 focused on test trenches in the Upper Town, settlement plateau, and entrance zone. Evidence suggested the presence of a water cistern by the main defensive tower, while remains of plaster floors indicated closed spaces in the central part of the citadel. Crenelations on the top of the escarpe provide insight into the original defensive structure.

The trenches at the settlement plateau revealed layers with indication of burning, and a certain amount of pottery was severely burned, which might point to some conflicts occurring during the Ottoman era.

A newly identified feature, a small observation post, was discovered on a rocky plateau at the point between the rampart of the Lower Town and the one surrounding the settlement plateau, with a significant viewshed area, especially at the entrance zone. The entrance zone was also only partially explored but revealed steps leading into the fortress.

The archaeological material was not abundant, consisting mainly of pottery, primarily dated to the Late Medieval and Ottoman times. Apart from pottery, pieces of Late Medieval banded armour plates were found mostly in the Upper Town. Other significant finds include a piece of Italian maiolica plate and a mould for casting decorative buttons.

T. I Фрагменти грнчарије са насеобинског платоа (1, 3, 6–9, 11–14) и улазне зоне (2, 4–5, 10) (цртеж и техничка обрада: А. Бранчић и И. Кајтез)

Pl. I Pottery fragments from the settlement plateau (1, 3, 6–9, 11–14) and the entrance zone (2, 4–5, 10) (drawing and technical processing: A. Brančić and I. Kajtez)

УПУТСТВО АУТОРИМА

Рукописи се предају на српском језику у ћириличкој верзији писма (са подршком Serbian Cyrillic) или неком од широко распрострањених европских језика (енглеском, немачком, француском, италијанском, руском). Уколико се рукопис предаје на српском језику, аутор је дужан да приложи и резиме на енглеском језику. Уколико се рад предаје на страном језику, треба да садржи и резиме на српском језику. Потписи испод слика и кључне речи треба да буду на српском и на енглеском језику уколико је основни текст на српском или енглеском, односно на српском и на основном језику текста уколико је основни текст француски, немачки и др. Речи, наводи и наслови писани на неком од страних језика треба да буду написани у свом изворном облику.

Чланци који се предају редакцији ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** треба да се припреме тако да садрже следећим редоследом: наслов, име и презиме аутора са афилијацијом, сажетак (апстракт), кључне речи, основни текст, захвалницу или напомемну (није обавезна), библиографију, резиме (посебан документ), графичке прилоге (посебни документи), наслови и текстуални садржај илустративних прилога (посебан документ) и контакт податке (посебан документ). Сви фајлови који се предају треба да садрже име аутора у називу фајла, на пример: petrovic-tekst.doc, petrovic-slika1.jpg, и слично.

Рукописи ће бити примљени само уколико су писани и опремљени у складу са наведеним правилима. Редакција ће вратити на дораду текстове који нису припремљени у складу са правилима. Сваки од приспелих радова редакција ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** проследиће анонимним рецензентима. Редакција одлучује о категоризацији позитивно оцењених рукописа, у складу са критеријумима наведеним у важећим актима о уређењу научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радови се предају у дигиталној форми, на адресу sad.glasnik@gmail.com.

Цело Упутство се налази на сајту *Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

GUIDELINES FOR THE AUTHORS

The manuscripts are submitted in the Serbian language in the Cyrillic version of the script (with Serbian Cyrillic support) or in some of the widespread European languages: English, German, French, Italian, Russian. If the manuscript is submitted in Serbian, the author is required to enclose a résumé in English. If the author submits the work in a foreign language which is not his or her native language, it is required to state the name of the translator, or the press corrector who prepared the version of the text in a foreign language. Besides, key words, résumé, and captions below the illustrations in Serbian should be added to the works written in a foreign language. Words, quotations and titles written in any of the foreign languages should be written in their original form.

The articles submitted to the editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* should contain, in the following order: title, name of the author with the affiliation, summary (abstract), key words, body text, bibliography, acknowledgements (not required), résumé (separate file), graphical appendices (separate files), list of illustrations and textual content of illustrative annexes (separate file) and contact details (separate file).

The manuscripts will be accepted only if they are written and structured in accordance with these Guidelines. The editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* will forward each of the incoming works to anonymous reviewers for peer review. The editorial board decides on the categorisation of the accepted manuscripts, in accordance with the criteria listed in the valid acts on editing scientific journals of the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.

The papers should be submitted in digital form via e-mail sad.glasnik@gmail.com.

The full text of the Guidelines is available on the website of the *Journal of the Serbian Archaeological Society*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је покренут 1984. као научно-стручно гласило Српског археолошког друштва и посвећен је свим темама из области археологије и сродних дисциплина које су укључене у археолошка истраживања (антропологија, архитектура, етнологија, историја уметности, историја, геологија итд.). У њему се објављују оригинални, претходно необјављени радови (оригинални научни радови, прегледни радови, кратка саопштења, извештаји с ископавања, осврти, критике, прикази, библиографије, биографије значајних археолога, некролози). *Гласник Српског археолошког друштва* излази једном годишње. У *Гласнику Српског археолошког друштва* објављују се радови на српском, енглеском, немачком, француском, италијанском и руском језику.

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је доступан у режиму отвореног приступа. Чланци објављени у часопису могу се бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Поступак предавања рукописа, рецензија и објављивање радова су бесплатни.

Сви достављени радови пролазе процедуру анонимног рецензирања од стране два компетентна рецензента, које одређује редакција. Рецензирање је потпуно анонимно (*double-blind*): идентитет аутора је непознат рецензентима и обрнуто. Идентитет рецензената остаје непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије.

Аутори задржавају ауторска права на објављене радове и дају издавачу неискључиво право да чланак објави, да се у случају поновне употребе наведе као изворни издавач и да га дистрибуира у свим облицима и медијима. Чланци ће се дистрибуирати под Creative Commons-Attribution Nekomercijalno-NoDerivatives (CC BI-NC-ND).

Објављени материјал може да се користи у некомерцијалне сврхе под условом да се наведе одговарајућа заслуга и да се наведе линк ка лиценци.

Цео текст Уређивачке политике се налази на сајту *Гласника Српског археолошког друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

EDITORIAL POLICY

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* was established in 1984 as a scientific professional journal of the Serbian Archaeological Society and it is dedicated to topics from all areas of archaeology and related disciplines that are included in archaeological research activities (anthropology, architecture, ethnology, history of arts, history, geology, etc.). It publishes original, previously unpublished papers (original scientific papers, scientific reviews, short and preliminary reports, excavation reports, book reviews, critical reviews, bibliographies, biographies of significant archaeologists, necrologies). The *Journal of the Serbian Archaeological Society* publishes papers written in Serbian, English, German, French, Italian, and Russian.

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* is an Open Access Journal. All articles published in the *Journal* can be downloaded free of charge from the website of the *Journal* and used in accordance with the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

The process of submitting papers, peer reviews and publishing is free of charge.

All submitted papers go through the peer review process performed by two competent Reviewers, chosen by the Editorial Board. All reviews are completely anonymous, based on the double-blind peer review system: the identity of the Authors is not known to the Reviewers and vice versa. The identity of the Reviewers will remain unknown to the Authors before, during, and after the reviewing process.

Authors retain the copyright of the published papers and grant to the publisher the non-exclusive right to publish the article, to be cited as its original publisher in case of reuse, and to distribute it in all forms and media. Articles will be distributed under the Creative Commons-Attribution NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND).

The published material may be used for non-commercial purposes provided that the appropriate credit is given and a link to the license is provided. If the published material is remixed, transformed, or built upon, the modified material cannot be distributed.

The full text of the Editorial Policy is available on the website of the Journal of the Serbian Archaeological Society: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић. - 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд : BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. - Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва (Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298